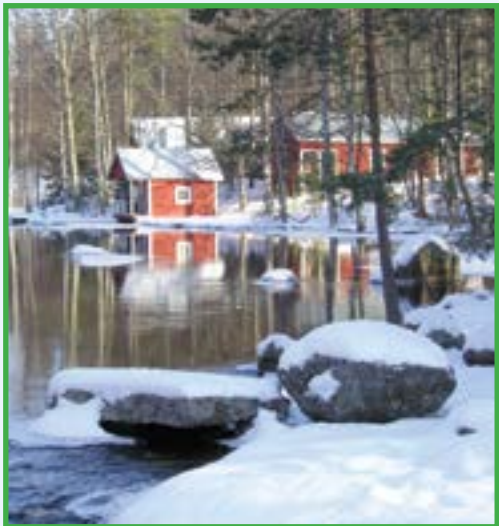

Verlan Seudun Opas

– Nisus, Pahasaari, Palojärvi, Pyörylä, Selänpää, Verla –

Sisällys:

Verlan seutu	4
Nisus	4
Pahasaari	6
Palojärvi	6
Pyörylä	7
Selänpää	9
Verla	10

Kannen kuvat:

Poika ja nippu-uittorata. Arja Sorvali.

Kesätori. Arja Sorvali.

4H-puoti ruukkikylässä. Mika Honkalinna, Jaala näkyvissä -hanke.

Verlan tehdas. Inkeri Sutela.

Talvista Jukakoskea. Inkeri Sutela.

Maisema Karittasalmesta. Mervi Puolakka.

Verlan mökkejä. Mervi Puolakka.

Verlan seudun kyläyhdistys ry.

Korian Kirjapaino Alanko Ky, 2014 Kouvola

Hyvä lukija!

Verlan seudun kyläyhdistyksen julkaisema alkuperäinen Verlan seudun opas syntyi vuonna 2006 Pohjois-Kymen Kasvu ry:n rahoittaman Verlan historialliset kohteet tänään -hankkeen tuloksena. Hanke oli EU-osarahoitteinen ja opaskirjanen tehtiin yhteistyössä Jaalan Kehitys ry:n Jaala näkyvissä -hankkeen kanssa. Vuonna 2014 päivitetty Verlan seudun opas on painettu Jaalan kotiseutusäätiön avustuksen turvin.

Kuten edellisen painoksen, tämänkin oppaan on tarkoitus lisätä paikkakunnan vakituisten ja vapaa-ajan asukkaiden koti- ja mökkipaikatuntemusta ja herättää uteliaisuutta omaa elinympäristöä kohtaan. Paperisen version lisäksi opas on luettavissa verkossa.

Kiitämme edelleen monia alkuperäisen oppaan syntyyn myötävaikuttaneita henkilöitä sekä sen päivityksessä avustaneita: Matti Hälikkä kirjoitti Pyörylästä, Marjo ja Anton Kujala Selänpäästä, Tapio Mäkinen Jaalan myllystä, Timo Miettinen Verlan kalliomaalauksesta ja Inkeri Sutela Verlasta. Pahasaaresta on kertoillut Matti Seppälä, Nisuksesta taas jutustelivat Keijo Syrjälahti sekä Tapani ja Meeri Ahvenisto. Opaskirjasein on toimittanut Inkeri Sutela, oikolukenu Arja Sorvali ja taittanut Marjo Alanko Korian Kirjapainosta.

Kiitämme myös lukuisia kuvaajia ja kaikkia muita työtä avustaneita tai tukeneita henkilöitä!

Inkeri Sutela
Verlan seudun kyläyhdistys ry.

Verlan seutu

Verlan seudun kyläyhdistyksen alue muodostuu viidestä kylästä Pohjois-Kouvolassa: Nisuksesta, Palojärvestä, Pahaasaaresta, Pyörylästä ja Verlasta. Näiden kylien lisäksi oppaaseen on otettu mukaan Selänpään kylä, johon yhteydet Verlan seudulta ovat olleet hyvin kiinteät mm. siellä sijainneen rautatieaseman tähden.

Sekä Verla että Selänpää sijaitsevat nykyään Kouvolassa. Verlasta on noin 12 km matka Jaalan kirkonkylälle, noin 7 kilometriä Selänpäähän ja noin 20 km Valkealan kirkonkylään. Kuusankoskelle matkaa kertyy noin 20 ja Kouvolaan 30 km. Kylistä käydäänkin paljon töissä mm. näissä keskuksissa. Talvet ovat seudulla rauhaisaa, hiljaisempaa aikaa, kesät taas vilkkaita, kun alueen sadat mökkiläiset saapuvat kesälaitumille.

Verla on vanhaa rajaseutua. Ennen Kouvolan kuntaliitosta (2009) Verlan seudun kyläyhdis-

tyksen alue kuului Jaalan ja Selänpään kyläyhdistyksen alue Valkealan kuntaan. Aiempi kuntaraja oli vuoteen 1945 asti Uudenmaan ja Viipurin läänien raja ja vuosina 1743–1809 jopa Ruotsin ja Venäjän välinen valtakunnan raja. Näin alue on joutunut useamman kerran myös sotatapahtumien näyttämöksi, kuten 1700-luvun lopulla, kun Ruotsin kuningas Kustaa III ylitti Pyörylässä rajan hyökätessään Venäjälle.

Alueen kylistä Pyörylä, Palojärvi ja Selänpää ovat vanhoja, historiallisia maanviljelyskyliä, mutta Verla ja Nisus ovat kasvaneet kyliksi vasta, kun Verlankosken partaalle perustettiin puuhiomo ensimmäistä kertaa 1872 ja uudelleen vuonna 1882. Selänpään merkitys on ollut suuri myös nimenomaan asemakylänä, jonka kautta kulkivat niin ihmiset, tavarat kuin tietokin (esim. puhelinlinjat, sähkö, posti) lähikäyppänpunkeihin ja maailmalle.

VERLAN SEUDUN KYLÄT

Nisus

Erään perimätiedon mukaan Nisuksen kylän nimi viittaisi pullan leipomiseen, siis nisun tekemiseen. Oli miten oli, kylän alue on muodostunut alun perin kolmen talon maista, Uusitalon, Rossin ja Mäkelän. 1920-luvulta lähtien asutus lisääntyi, kun tiloja lohkottiin yhä enemmän. Monet Nisukseen muuttaneista ja sinne talonsa rakentaneista olivat Verlan tehtaan työntekijöitä. Nisus sijaitsi lähellä tehdasta, mutta kuitenkin se oli oma itsenäinen kylänsä hiukan syrjässä tehdaskylän hierarkioista. Kylää nimitettiin joskus leikkillisesti ”Nisuksen tasavallaksi”, ja kukas muu sen ensimmäinen ”resitentti” olisi ollut kuin tontteja tehtaalaisillekin auliisti myynyt Rossin isäntä.

Kattilakosken maisemia Nisuksesta.
Kuva: Inkeri Sutela.

Jo ennen sotia Nisuksessa toimi aktiivinen pienviljelijäseura, jolla oli mm. oma tanssilava. Nuorten piirileikki- ja kohtaamispaikkana tunnetaan myös Sorasaari Kortejärven rannassa. Myöhemminkin niuslaiset ovat harrastaneet aktiivisesti mm. Urheilu- ja voimisteluseura Werlan Kirissä. Sotien jälkeen kylään alettiin rakentaa Verlassa toimineen Saarin kauppaliikkeen haaraputiikkia, mutta kun tehtaan lakkauttaminen kävi selväksi, jäi hanke kesken ja talosta tehtiin asuinrakennus. Vaikka kauppa ei kylään koskaan saatu, on Nisuksessa toiminut kaksikin kioskia, toinen varsinaisen Nisuksen puolella ja toinen Kantokosken eteläpuolella. Kioskit olivat paikallisia ”kulttuurikeskuksia” ja tapaamispaikkoja. Jännittäviä hetkiä elettiin Nisuksessa jatkosodan aikana, kun Pohjanlahteen pudotettiin venäläinen lentokone nk. Verlan ilmataistelussa.

Nykyään Nisuksessa asuu vakituisesti enää parikymmentä henkeä, jotka ovat lähinnä joko eläkeläisiä tai muualla työssä käyviä. Vakituisten asukkaiden lisäksi kylän alueella lienee satoja vapaa-ajan asukkaita, jotka piipahtavat mökeilleen kuka lyhyemmäksi, kuka pitemmäksi aikaa. Nisuksen keskus sijaitsee noin kaksi kilometriä Verlasta pohjoiseen. Alue on luonnonkaunista seutua pienine koskineen ja virtoineen, joita ovat mm. Kantokoski, Kattilakoski ja Jukakoski.

Jaalassa vaikuttavista nykyisistä taiteilijoista on syytä mainita Jyväskylässä 1944 syntynyt **kuvanveistäjä Marjo Lahtinen**, jonka **ateljee** sijaitsee Nisuksessa. Hänen teoksiaan on mm. Nykyaikaisen museo Kiasmassa, Helsingin kaupungin taidemuseossa sekä Kouvolan taidemuseo Poikilossa. Lahtinen on järjestänyt lukuisia näyttelyjä niin kotimaassa kuin ulkomaillakin. Vierailusta on sovitettava etukäteen
0puh. 0400 616 171.

Jukakoski on kapea, vuolas, Sonnanjoen haaran ylin koski Suolajärven ja Jukajärven välissä. Se kuuluu Sonnanjoen perhokalastuslupa-alueeseen. Kalliotasanteella kosken vieressä on pidetty aiemmin juhannusaaton juhlia. Jukakoski on 150 m pitkä ja 0,81 m korkea. Kapeimmalta kohdaltaan koski on 4 m leveä.

Talvi- ja jatkosodassa kaatuneiden kouvolalaisten sankarivainajien muistomerkki Kouvolan Lääninpuistossa, Marjo Lahtinen 2008–2009. Kuva: Johannes Wiehn, Kouvolan taidemuseo Poikilo.

Nisuksen talvista kylämaisemaa.
Kuva: Irja Auvinen.

Kantokoski löytyy Sonnanjärven pohjoispäästä. Sen yläpuolella kohisee Kattilakoski, alapuolella taas Patakoski. Kumpi kumpaakin soimaa... Kantokoski kuuluu Sonnanjoen perhokalastuslupa-alueeseen. Asutusta on rannoilla paljon. Kantokosken putouskorkeus on 0,04 m ja pituus 180 m. Kalastajien on hyvä tietää, että

koski on hyvin matala. Saaliiksi saa taimenta, harjusta, haukea ja ahventa.

Jonkin matkaa Nisuksesta eteenpäin Salonsaareissa (noin 9 km Verlan keskustasta) sijaitsee **Viiniverla** – viinitila, jonka tuotteita on myynnissä mm. Verlan tehdasmuseoalueella omassa viinipuodissa. Ryhmille järjestetään myös esimerkiksi viininmaistajaisia. Tarkemmat tiedot www.viiniverla.fi.

Viiniverla toimii Salonsaaren tilalla keskellä upeaa luontoa. Kuva: Viiniverla.

Pahasaari

Jaalan Pyhäjärven saari on kalliainen saari, jota mitatessaan maanmittari perimätiedon mukaan satutti jalkansa niin pahasti, että nimesi koko saaren Pahasaareksi. Rannalla olevan kylä taas sai nimensä saaren mukaan.

Pahasaari kuuluu virallisesti Jaalan kirkonkylään ja sijaitsee Kouvola – Heinola – kantatien eteläpuolella Pyhäjärven rannalla. Kylässä on toistakymmentä vakituisesti asuttua taloa ja runsaasti kesäasukkaita. Vakituiset asukkaat ovat olleet alun perin lähinnä maanviljelijöitä ja viljelystä harjoitetaan edelleen muutamassa talossa. Lisäksi kylällä asuu muualla töissä käyviä ihmisiä sekä joitakin eläkeläisiä. Koulussa Pahasaaresta on aikoinaan käyty Pyörylässä kantatien toisella puolella. Verlassa on käyty lähinnä myllymatkojen yhteydessä ja posti haettiin Jaalan myllykoskelta. Nykyisin asiointi suuntautuu useimmiten Jaalan kirkonkylään ja Kuusankoskelle.

Ilvesvuorelle rakennettiin Jaalan ensimmäinen linkki – Ylen rakentamana 1960-luvulla. Aiemmin siellä oli puinen kolmiomittaustorni,

jonka rakensivat pioneerit 1950-luvulla. Kallion korkeus maan pinnasta on yli 80 m. Länsirinteellä on kalliolouhimo, jossa tehdään mursketta erilaisiin tarkoituksiin. Ilvesvuori on kaunis luontokohde. Alueella oleva radiomasto tosin heikentää hieman alueen kauneutta.

Ilvesvuorelta näkee kauas. Kuva: Mika Honkalinna, Jaala näkyvissä -hanke.

Palojärvi

Palojärvi on vanha maanviljelyskylä Jaalan eteläisimmässä osassa heti Lammin sillan jälkeen. Sillan tilalla toimi vuoteen 1957 asti lossi, jolle jonottavista autoista muodostui 1950-luvun kuluessa yhä pitempiä jonoja ja joka hitautensa takia uhkasi jättää Jaalan koko Kymenlaakson ”pussinperäksi”. Sillan valmistuttua voitiinkin seudulla huokaista helpotuksesta. Ensimmäisenä joen ylitti autollaan maisteri Elvi Ilola, jonka mukaan siltaa kutsuttiin jonkin aikaa ”Ilon sillaksi”.

Palojärven kylän alueella sijaitsee Pyörylän entinen kansakoulu. Isoimpia taloja on ollut Toitturi, jonka omistukseen kuului maita aina Kyrössä ja Siikavassa asti. Vakituksia asukkaita kylässä on noin 20, ja kuten muuallakin seudulla, he ovat lähinnä muualla työssä käyviä sekä eläkeläisiä.

Luonnonkaunis ja rauhallinen **Lintukymi** tarjoaa mahdollisuuksia monenlaisten vesilintujen tarkkailuun. Joki laskee Jaalan Pyhäjärven ja kosteikkoalue Sonnanjoen suulla kuuluu lintuvesien suojeluohjelmaan valtakunnallisesti merkittävänä suojelukohteena. Alue on myös osa

Lintukymi tarjoaa viehättäviä melontamaisemia, kuten Verlan seutu muutenkin. Kuva: Inkeri Sutela.

EU- Natura 2000 -ohjelmaa. **Repojotos** (www.repojotos.fi) järjestää Verlan seudulla ohjattuja melontaretkiä sekä vuokraa kanootteja amatööri- ja harrastajille.

Golfin harrastajat taas pääsevät hiomaan taitojaan **Lampila Golfissa**. Kenttä on 9-väyläinen ja tasoituskelpoinen, ja sopii myös vasta-alkajille. Lisätietoja www.lampilagolf.fi.

Lampila Golf toimii hyvänä harjoittelukenttänä. Kuva: Lampila Golf.

Pyörylä

Pyörylän kylä on sijainnut nykyisellä paikallaan jo 1500-luvulla. Kylä sijaitsee aivan Jaalan kunnan kaakkoiskulmassa. Idässä ja etelässä rajana on Kamposesta laskeva Lintukymi, lännessä Sonnanjoki ja pohjoisessa historiallinen Jaala – Tuohikotti maantie. Jo keskiajalla tätä Ylisen Viipurintien ylempää reittiä on käytetty Turun, Hämeen ja Viipurin linnan välisessä liikenteessä. Varhaisin historian tieto 1500-lu-

vulta kertoo Pyörylän kylän alueita pidetyn arjärveläisten erämetstäysalueena. Kylän alkutila on saanut nimensä 1500-luvun alkupuolella eläneestä isännästä, jolla oli ruotsalainen etunimi Björn. Hänen poikansa Benot Biönsson mainitaan asiakirjoissa v. 1553. Biörn -alkuinen kylän nimi on muotoutunut aikojen kuluessa monien muunnosten jälkeen Pyöryläksi.

Musisoitinta Pyörylän maitokopilla. Koppiin kannattaa kurkistaa myös sisälle: sieltä voi löytyä pieni näyttely tai kesälukemista. Kuva: Matti Hälikkä.

Kylän eteläraja on ollut 66 vuotta (Turun rauhasta 7.8.1743 – Haminan rauhaan 17.9.1809) Venäjän ja Ruotsin valtakunnan rajana. Näiltä ajoilta on kylän historian merkittävimmät tapaukset: Ruotsin kuninkaan Kustaa III matka sotaretkellä kylän läpi Valkealaan 28.4.1790 ja takaisin 5.5.1790. Sodan seurauksena 12.6.1790 Pyörylän rajavartioston paetessa paikalta venäläiset polttivat kaikki Puolakankosken töyräällä

sijainneet kylän talot. Tilanteen rauhoituttua uudet talot rakennettiin kauemmas jokitormais-
tä Pyörylän mäen pohjoisrinteelle. Muistona
tuosta ajasta on tarina sotakivestä ja joen töy-
räällä poltettujen talojen perustusten kumpuja.

Ennen vilkkaan n. 80 asukkaan Pyörylän maan-
viljelyskylän monia vanhoja rakennuksia on
purettu 1950- ja 1960-luvuilla tarpeettomina
polttopuuksi ja jäljellä olevia puurakennuksia
uhkaa autioitumisen seurauksena lahoaminen.
Vielä on kuitenkin kylän raitilla, vanhojen pää-
rakennuksien pihapiirissä ja rakennusten yksi-
tyiskohdissa aistittavissa vuosisadan vaihteen
maalaiskyläilyllä. Onpa viime vuosina kylään
rakennettu muutama uusi asuinrakennuskin ja
jokien rannoille lukuisia kesäasuntoja. Kylän
vakituisten asukkaiden määrä on noin 20–25
henkilöä ja kesäasukkaita lienee lähes 100.

Kylän nähtävyyksiä ovat **Pyörylän peltomaise-
mat, Köyrikallio** ja näköalat Puolakankoskelle
Pyörylänmäeltä, Puolakankoski, Lintukymen
kaislikot ja **Sonnanjoen kosket**. Kylän vanhim-
mista taloista ovat säilyneet Junttin, Suortta-
sen, Heikkilän, Mikkolan, Perätalon, Perttolan,
Matsun, Puolakan ja Saksan päärakennukset. V.
1925 rakennettu **Pyörylän kansakoulu** sijaitsee
Junttinjoen takana Palojärven kylän puolella ja
on yksityisomistuksessa. Kylän keskusristeyk-
sessä seisoo entisöitynä 1950-luvun **maitokop-
pi**, johon on järjestetty kesäisin kirjalainaamo
ja kylän historiasta kertovia valokuvanäyttelyitä.

Jaalan Myllykoskella näkyy vielä vanhoja patorakennelmia. Alue on vapaa-ajan kalastajien suosiossa. Kuva: Inkeri Sutela.

Jaalan Myllykoski on noin 3,75 m korkea ja
noin 100 metriä pitkä. Nykyisellään koski on
valjastamaton ja suosittu vapaa-ajan kalastus-
alue, mutta nimensä se on toki saanut siinä
aiemmin sijainneen myllyn mukaan. Kivisen
myllypadon jäänteet näkyvät edelleen kosken
niskalla ja kauniin näköalapaikan tarjoaa myös
alavirrassa edelleen sijaitseva vanha 3-aukkoisen
kivisilta.

Myllystä ei ole ikävä kyllä tiedossa mitään pe-
rustamisasiakirjoja, mutta ainakin vuoden 1830
jakokarttaan se on merkitty. 1900-luvun vaih-
teessa koskessa on ollut puinen pato, joka raken-
nettiin uudestaan kivistä vuonna 1906. Vuonna
1898 koskeen tehtiin myös puinen tukkiruuhi,
mutta se hävitettiin huonokuntoisena jo 1904.
Itse mylly lopetti toimintansa vuonna 1926,
minkä jälkeen se purettiin ja vähitellen patorakennelmat rapautuivat. Mylläri Juhan David Sommarberg asui perheineen kosken partaalla 1950-luvulle asti ja vasta hänen kuoltuaan asuinrakennukset myytiin ja siirrettiin muualle.

Sotakivi. Kesäkuussa 1790 hyökkäsi noin
200-miehinen kasakkaosasto Pyörylän kahlaa-
mon kautta Jaalaan polttaen armotta Pyörylän,
vanhan Jaalan ja muita Jaalan kyliä. Pyörylän
kylä sijaitsi silloin lähellä nykyistä Puolakansil-
taa. Kasakoiden hyökkäystä pidetään kostona
Kustaa III:n Jaalasta aiemmin keväällä aloit-
tamalle hyökkäykselle, joka suuntautui mm.
venäläisten varuskuntaan Valkealan kirkolle.
Kasakoiden hyökätessä kyläläiset pakenivat ja
piilottivat tavaroitaan pellolle erikoisen kiven
taakse. Siitä lähtien tätä kiveä on kutsuttu so-
takiveksi.

Sotakiven taakse piilotettiin perimätiedon mukaan tavaroita kasakoiden hyökätessä Pyörylään 1790. Kuva: Inkeri Sutela.

Rajakivi Puolakansillan yläpuolella muistuttaa
ajasta, jolloin Ruotsin ja Venäjän välinen raja
seuraili Kymijokea. Raja siirtyi näille Veskansan
alueille Hattujen sodan jälkeen solmitussa Tu-
run rauhassa 1743 ja pysyi täällä aina vuoteen
1809. Tekstit kiveen on tehnyt Tapani Lem-
minkäinen.

Puolakan rajakivi muistuttaa 1700-luvun valtakunnanrajasta Ruotsin ja Venäjän välillä. Kuva: Mervi Puolakka.

Pyörylänmäki. Ruotsin kuningas Kustaa III
aloitti vuonna 1788 ns. Kustaan sodan Venäjää
vastaan nostaakseen kansansuosiotaan epäon-
nistuneiden sotaretkien jälkeen. Kuningas itse
johti yli 3000 miehen sotajoukkoa ylittäessä
Puolakankoski Venäjän puolelle 28.4.1790.
Ruotsalaisille sotaoperaatiot eivät tuottaneet
ainakaan aluevaltauksia, sillä kesäkuussa solmi-
tussa Värälän rauhassa valtioiden välinen raja
jäi ennalleen. Päinvastoin 23.5.1790 Valkealassa
hävityn taistelun kimmastuttama 200 miehen
venäläisten sotapartio hyökkäsi joen yli ja poltti
Pyörylän, Siikakosken ja Jaalan kylät.

Puolakankosken putouskorkeus on 1,89 m ja
kosken pituus 2 km. Koskialue ulottuu padosta
alaspäin noin 200 metriä. Siitä alaspäin alkaa
venekalastusalue aina Torasjoen suuhun asti ja
padosta ylöspäin Kamposeen asti. Koskialueella
veneestä kalastaminen on kiellettyä. Puolakan-
koski on leveähkö ja syvä koski. Alueella toimi-
vat pienet ärsykeväriset vaaput (noin 5 cm), jiggit
ja liisit. Aluetta kunnostettiin vuonna 2000, jo-
ten kalapaikat muotoutuvat seuraavien vuosien
kuluessa. Tulentekopaikkoja koskialueen yhtey-
dessä on kaksi ja padon yläpuoliselta alueelta
löytyy heittolaituri. Veneenlaskupaikka on pa-
don alapuolella, veneenvetokannas padon ohit-
tamiseksi länsipuolella.

Puolakankosken kalastusalueelta saa mm. taimenta, siikaa, harjusta ja järvilohia. Kuva: Mervi Puolakka.

Selänpää

Selänpään asutuksen on katsottu olevan ehkä
vanhinta Valkealassa. Myöhemmin kylä on
tunnettu Valkealan suurimpana kylänä. Kylä on
vanhastaan jakautunut Suur-Selänpääksi, joka
käsittää Keskikylän ja Pokinkylän alueen, ja Vä-
hä-Selänpääksi, johon kuuluvat Hasula, Nuut-
tila, Pukkila, Tolska ja osa Verlaa.

Täydellä syyllä on Selänpään sanottu olevan pi-
täjä pitäjässä. Kylä on maisemiltaan ja luonnol-
taan runsas. Pieni Salpausselkä katkeaa Selän-
pään kohdalla ja jatkuu kylän läpi pienempinä
harjuina, jotka luovat maisemallista vaihtelua.
Harjanteet erottavat kylän viljavan eteläosan
pohjoisen metsäisestä ja tiheäjärvisestä aluees-
ta. Kylän etelä- ja länsiosaa rajaavat Torasjoki ja
Lintu-Kymi. Pohjoisella puolella kylää rajaavat
Vuohijärvi, Siikajärvi ja Suolajärvi.

Kylässä on noin 400 asukasta, joista muodostuu
175 taloutta, joten Selänpää on elinvoimainen
ja vireä kylä. Kesäasukkaita on kylän alueella
runsaasti.

Selänpään asemaa on kunnostettu talkoovoi-
min kylätaloksi. Kuva: Mervi Puolakka.

Selänpään tärkeimpiä rakennuksia on ollut **asemarakennus** ja sitä ympäröivä puisto. Rautatie Kouvolasta Kuopioon valmistui vuonna 1889. Radan varrelle perustettiin aluksi 18 asemaa, joista yksi oli Selänpää. Asemalla henkilökuntineen ja ympäristöineen on ollut yli sadan vuoden ajan tärkeä merkitys Selänpään kylälle ja paljon kauemmaksi Pohjois-Valkealaan ja Jaalaan.

Rautatien myötä ihmisten ja tavaroiden kulku paranivat ratkaisevasti. Esimerkiksi Verlan tehtaan pahvi- ja puuhiokekuljetuksille vain seitsemän kilometrin matka rautatien varteen oli suuri helpotus. Siihen asti tehtaan tuotteet oli kuljetettu huonoja teitä Utin asemalle. Tieltä västi Verlan tehtaalla suunniteltiin myös ilmakuljetusradan rakentamista Selänpäähän, mutta hankkeesta luovuttiin luultavasti sen kalleuden vuoksi.

Asema puistoineen siirtyi vuonna 2009 Selänpään asemayhdistys ry:n haltuun ja se on kunnostettu talkootyönä kylätaloksi, jossa järjestetään monenlaisia tapahtumia.

Selänpään kansakoulun jatko on ollut vaakalaudalla. Kuva: Mervi Puolakka.

Kansakoulu Selänpäessä on alkanut 1897. Nykyinen koulurakennus Punamäellä on rakennettu 1903. Vuonna 2014 koulu toimi edelleen kahden opettajan ja yli 30 oppilaan voimin.

Selänpään nuorisoseura perustettiin vuonna 1898. Ensimmäinen **seuratalo** rakennettiin 1907 lähelle Kongan seisaketta. Rautatien toiselle puolelle, vastapäiselle rinteelle rakennettiin työväentalo muutamaa vuotta myöhemmin. Tu-

lipalon tuhattua seurantaloon uusi talo valmistui **urheilukentän** viereen 1951. Vuosien varrella on nuorisoseuran piirissä harrastettu urheilua, tanhuja ja näytelmiä.

Selänpään nuorisoseurantaloon vieressä on kylän urheilukenttä. Kuva: Mervi Puolakka.

Selänpään VPK perustettiin vuonna 1928. Ensimmäinen ”palokoppi” rakennettiin koulun lähelle 1934. Toinen palotalo torneineen rakennettiin Vaaranmäkeen 1949. Nykyinen paloasema koulun vieressä on valmistunut 1994. Vanhin ja uusin palotalo ovat edelleen nähtävissä kylätien varrella. VPK toimii vireästi Kymenlaakson Pelastuslaitoksen sopimuspalokuntana ja sen nuoriso-osasto on maakunnan suurimpia.

Selänpään VPK:n vanha palotalo letkunkuivaustorneineen. Kuva: Inkeri Sutela.

Verla

Verla-nimi mainitaan ensimmäisen kerran tuomiokirjoissa 1681: Wärla niemen maa. Vuonna 1846 nimi on muodossa Wärlä qvarnplan tai Wärla qvarnplan. Näistä on myöhem-

min kehittynyt nykyinen muoto ”Verla”, vaikka perimätiedossa nimi on liitetty myös sotahistoriaan – Verla olisi lyhenne ”Ver’laanista”, verisestä laanista, joksi paikkaa olisi nimitetty, koska sinne olisi jonkin suuren taistelun yhteydessä kerätty haavoittuneita. Liekö kyse esimerkiksi Kustaan sodasta 1700-luvun lopulla? Tuolloin Ruotsin ja Venäjän sotajoukot liikkuvat todistettavasti seudulla.

Verlassa ei ole ollut myllyjä lukuun ottamatta varsinaista asutusta ennen tehdasta. Itse kylä alkoi kehittyä puuhiomon myötä, jollainen kosken partaalle perustettiin ensimmäistä kertaa vuonna 1872. Vuonna 1882 perustettiin Verlan puuhiomo ja pahvitehdas (Werla Träsliperi och Pappfabrik), joka oli alun alkaen jo toista kokoluokkaa kuin edeltäjänsä. Vuosisadan vaihteeseen mennessä työntekijämäärä lähenteli sataa ja vuonna 1905 asukkaita oli kylän alueella yhteensä jo noin 300. Pian kylässä toimi jo kolme kauppaliikettäkin. Vuonna 1920 Verlan tehtaan osti Kissakoski Oy, mutta jo parin vuoden kuluessa omistaja vaihtui, kun sekä Kissakoski että Verla siirtyivät Kymin Osakeyhtiön hallintaan.

Verlan tehdas toimi aina lakkauttamiseensa vuoteen 1964 asti pitkälti samoin työmenetelmien, jopa osin samoin konein kuin vuosisadan vaihteessa. Vaikka uudistuksia toki tehtiin, ne jäivät pienenlaisiksi, sillä kylä oli syrjäinen ja koskessa ei riittänyt voimaa kovin suuriin laajennuksiin. Tehtaan sulkemisen jälkeen kylän tehtaalaisasunnoista muodostettiin kymiyhtiöläisille lomakylä (1967) ja viisi vuotta myöhemmin (1972) itse tehdas avattiin yleisölle museona. Tehdasrakennukset nimettiin Unescon maailmanperintökohteeksi vuonna 1996 mm. Kiinan muurin ja Egyptin pyramidien kunnianarvoiseen seuraan.

Vakituisia asukkaita itse Verlassa on vain muutama kymmen, mutta Verlan seudun kyläyhdistyksen alueella noin 200. Tehdasmuseo tuo alueelle runsaasti kävijöitä, minkä lisäksi seudulla on paljon vapaa-ajan asutusta. **Verlan entinen kansakoulu** Nisuksen tien varressa on nykyisin yksityisessä omistuksessa. Sen läheisyydessä Levonkallion alla Koulunlahden rannassa sijaitsee Levonranta, jota kyläläiset ja seudun vapaa-ajan asukkaat vieraineen voi-

vat käyttää virkistäytymiseen. Rannan omistaa Verlan seudun kyläyhdistys ja jokaisen käyttäjän toivotaan jättävän rannan rakennelmineen yhtä siistiksi tai siistimmäksi kuin se oli tullessa. Kesät ovat Verlassa hyvin vilkkaita, talvet taas rauhaisaa aikaa.

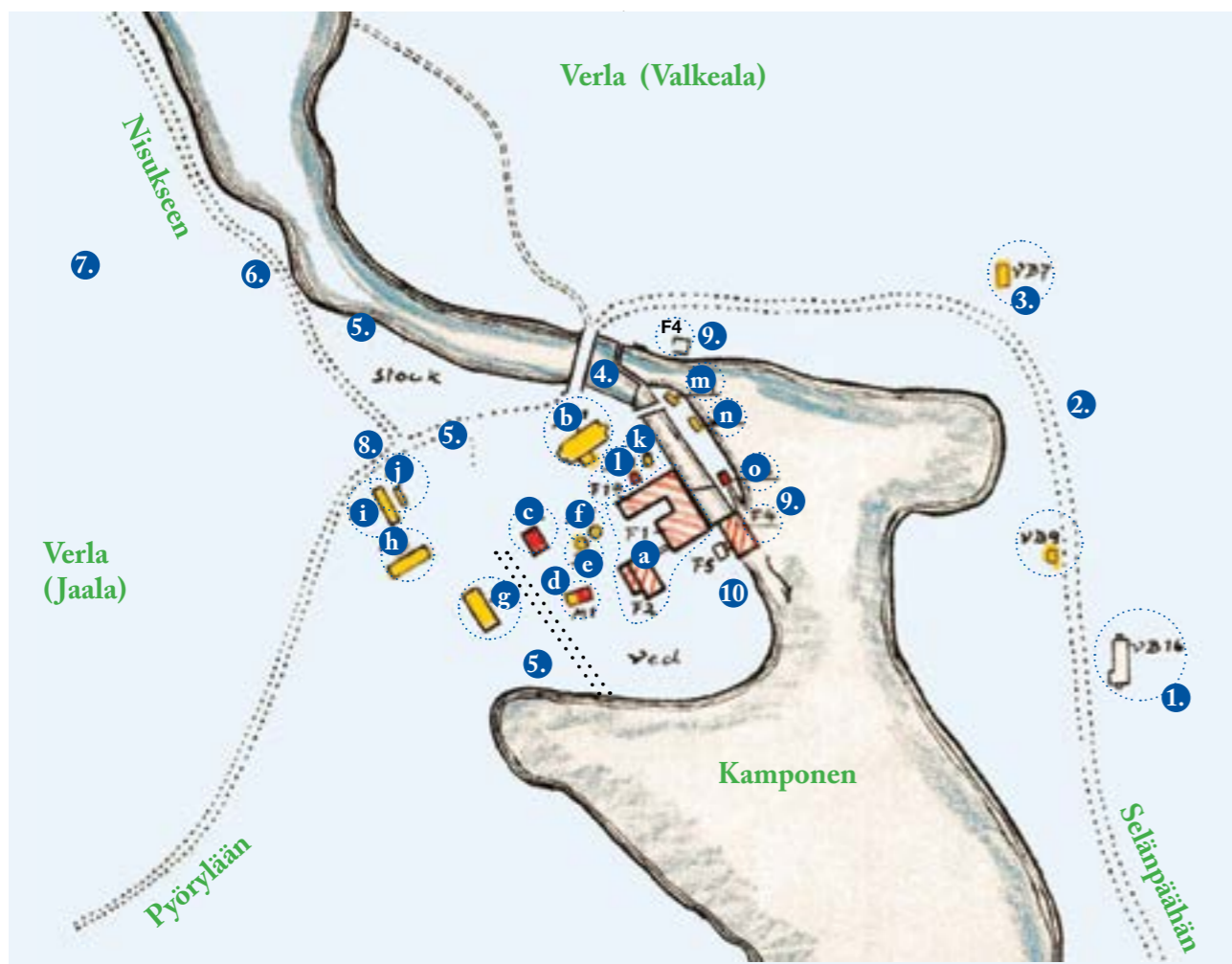
Seuratalo

Keltaiseksi maalattu Verlan seuratalo erottuu ympäristöstä punaisista asuinrakennuksista. Kuva: Mari Järvinen.

Tehdas-yhtiö rakensi **seuratalon** vuonna 1919. Sitä ennen varsinaista kokoontumispaikkaa ei kyläläisillä ollut, mutta iltamia pidettiin usein tehtaan omistaman Ojaselan maatilan, ”kartanon” tai ”hovin”, kuten kyläläiset sitä nimittivät, suuressa palvelijaintuvassa. Tehtaan kasvaessa kävi asuntojen määrä kylässä kuitenkin liian vähäiseksi ja 1923 Seuratalo muutettiin työläisasunnoiksi helpottamaan asuntopulaa. Takaisin alkuperäiseen tarkoitukseensa rakennus palautettiin sotien jälkeen vuonna 1947, jolloin myös yhdistystoiminta virkosi Verlassa eloon kenties vilkkaampana kuin koskaan.

Aktiivinen vapaa-ajan toimija Verlassa on ollut mm. vuonna 1934 perustettu Voimistelu- ja urheiluseura Werlan Kiri, jonka alaisuudessa toimi myös näytelmäkerho sotien jälkeen. Myös työväenyhdistys ja ammattiosasto virkosivat tuolloin eloon. Kylällä harrastettiin kuorolaulua ja puhekerhoa, oli palokunta ja hiihtokilpailuja ja osuuskauppajuhlat. Yhtiö järjesti kotitalous- ja ompelukursseja sekä puutarha- ja terveysneuvontaa. Seuratalossa vierailivat lähiseudun teatterit ja elokuvakiertueet ja tottakai siellä myös tanssittiin!

1. Seuratalo	10. a Verlan pahvitehdas ja puuhiomo kuivaamoinen
2. Seuratalon pysäköintialue ja metsätietopolun alku	10. b Patruunan pytinki
3. Lipun torppa eli työläiskotinäyttely	10. c Myllymakasiini
4. Verlankoski	10. d Kollamakasiini
5. Nippu-uittorata	10. e Keilapaviljonki
6. Kalliomaalausten katselupaikka	10. f Palokalustovaja
7. Kokkokallio ja luontopolku	10. g Talli
8. Kylän laani	10. h Lautavarasto
9. Voimalaitokset	10. i Raamisaha
10. Tehdasalue	10. j Sahakatos
	10. k Pyöräkatos
	10. l Kellari
	10. m Vanha tehtaan mylly ja kehysnaulaamo
	10. n Virkailijoiden sauna
	10. o Tehtaan entinen voimalaitos

Karttapohja: Kymin keskusarkisto, Verlan tehtaan arkisto, Fastighetsavdelningen Ba:1 Vakuutus 1964.

Seuratalo on kunnostettu Verlan seudun kyläyhdistyksen ja Werlan Kirin voimin EU-osarahoitteen hankkeen avulla vuosina 2009-2012. Yksityisestä rahoitusosuudesta vastasi rakennuksen omistaja UPM Oyj, joka vuokraa taloa myös yksityiseen käyttöön. Muuten talolla on paikallisten yhdistysten toimintaa. Tiedustelut ja lisätiedot Verlan tehdasmuseolta www.verla.fi

Seuratallolta pysäköintialueelle johtaa pieni kävelytie. Pysäköintialueen takareunasta lähtee UPM Metsän toteuttama **metsätietopolku**. Pysäköintialueen ja seuratallon välistä lähtee myös patikkareitti **Repoveden kansallispuistoon**.

Lipun torppa ja työläiskotinäyttely sekä Verlan mökit

Nk. Lipun torppa on alueen vanhimpia rakennuksia. Kuva: Mervi Puolakka.

Nk. **Lipun torppa** sijaitsee seuratallolta kylän keskustaan päin maantien laidassa lomakylän uimarannan kohdalla. Rakennusta on perimätiedossa pidetty venäläisten rajavartijoiden vahtitupana 1700-luvun loppupuolelta, jolloin Verlaa halkovaa vesistöä pitkin kulki Venäjän ja Ruotsin välinen valtakunnanraja. Ruotsi oli menettänyt itäisen rannan Venäjälle nk. hattujen sodan (1741-1743) ja pikkuvihan jälkeen ja joen rannat kuuluivat samaan valtakuntaan jälleen vasta 1800-luvulla, kun loputkin Suomesta oli liitetty Venäjään. Kosken yli kulki kahlaamo ja siksi reittiä oli valvottava.

Nykyisen tiedon mukaan näyttää siltä, että torppa on kuitenkin siirretty paikalle jostain

muualta – ehkä se on siis jokin toinen Kymi-joen varren rajavartiotuvista? Jos ratsutietä valvottiin, se tuskin olisi tapahtunut tässä. Mökki on nimetty Antti Andersson Lipun mukaan, joka asui siinä 1880-luvulta kuolemaansa 1911 asti. Museokaudella kevästä syksyyn siellä voi tutustua pieneen **näyttelyyn**, joka esittelee työväen asumista 1900-luvulla.

Ensimmäisen asuinkasarmien tehdas rakensi työläisilleen 1880-luvun puolivälissä tehtaan puoleiselle rannalle, mistä se siirrettiin 1920-luvulla seuratallon puoleiselle rannalle entiselle urheilukentälle menevän tien risteykseen. Rakennus tunnettiin ”Tupsulan” nimellä, mutta on sittemmin purettu. Muita isoja ja sittemmin purettuja asuinrakennuksia olivat nk. Lotinanpelto, Hölmölä ja Törmälä. Jäljelle ovat jääneet pienten rakennusten lisäksi isohko asuinrakennus VB2 sillan korvassa, vaaleat virkailijoiden asuintalot VB1 ja VB3 sekä VB5, jossa asui mm. tehtaan mestari perheineen.

Asuminen tehtaan asunnoissa oli alun perin ilmaista ja omissa mökeissään asuville työläisille maksettiin pientä asumistukea. 1920-luvulla tilanne kuitenkin muuttui ja yhtiö alkoi periaasukkailtaan pientä vuokraa. Asuminen pysyi melko alkeellisena 1960-luvulle asti: vedet haettiin kaivosta, asunnot lämmitettiin puulla, viemärointiä ei ollut ja käymälänä toimi ulko-huussi. Sisustuksessa näkyi nouseva elintaso: kun alkuaikoina seinät saatettiin päällystää sanomalehtipaperilla, muuttui se vähitellen pahviksi ja lopulta kauniiksi tapeteiksi.

Tehtaasta huolimatta Verlan voi sanoa olleen puoliagraarinen kylä, sillä miltei kaikilla kyläläisillä oli kotonaan pienet kotitarveviljelyksensä, monet pitivät lehmää taikka sikaa, kalastivat, metsästivät, marjastivat ja saattoivatpa ensin yhden työpäivänsä jälkeen tehtaalla tehdä vielä toisen jollekin lähiseudun maatiloista.

Tehtaan entisiä asuintaloja voi nykyään vuokrata. Lisäksi majoitustiloja on retrohenkisissä 1960-luvun Raili Kaarina -mökeissä sekä hirsimökeissä. Lisätiedot: www.verla.fi

Verlankoski, mylly, voimalaitokset ja Patruunan pytinki

Verlankoski. Vasemmalla tehtaän isännöitsijärakennus eli nk. Patruunan pytinki. Kuva: Mervi Puolakka.

Verlan läpi kulkeva vesistö kuuluu Mäntyharjun reittiin, joka alkaa Pieksämäen kunnasta ja päättyy lopulta Suomenlahteen. Verlan kohdalla on kyse pienistä järivistä, jotka pian Verlan alapuolella muuttuvat Lintukymeksi, joka virtaa Jaalan Pyhäjärven kautta Kymijokeen. **Verlan-kosken** putouskorkeus on reilut 5 metriä ja sitä on perattu useampaan otteeseen jo 1800-luvun alkupuolelta lähtien sen käyttökelpoisuuden parantamiseksi. Kosken nykyään kuivassa pääuomassa on näkyvissä pieniä veden ja kivien hiomia hiidenkirnuja, mm. ”jättiläisen jalanjälki”.

Viimeistään 1700-luvulla sijaitsi koskessa myös kaksi **myllyä**, yksi kummankin puolen koskea. Kosken seuratalon puoleisella rannalla on edelleen toiminnassa oleva puurakenteinen kolmi-kerroksinen **Vähä-Selänpään mylly**. Pääuoman ja tehtaän uoman eli rännin väliin jäävällä kannaksella sijaitsivat tehtaän punatiilinen **vanha voimalaitos**, puinen **virvailijoiden saunarakennus** sekä aivan kosken partaalla 1950-luvulla käytöstä poistettu puinen **tehtaän mylly**, jossa valmistettiin myös pahvikollien ympärille laitettavat puuraamat.

Tehtaän uoman päässä sijaitsee 1954 valmistunut punatiilinen **voimalaitos**, jonne kosken tehtaän puoleisen rännin vesi nykyisin virtaa. Vuonna 1995 valmistui myös kosken Valkealan puoleiselle rannalle punatiilinen **voimalaitos** (suunnittelija Matti Karjanoja), jonka rakentamisen myötä kosken vanha pääuoma jäi kuivaksi ja kosken alapuolinen maisema muuttui.

Ensimmäiset sähkölamput syttyivät Verlassa 1889, kun tehtaalle hankittiin 200 hekkulampun generaattori valaistuksen tuottamista varten. Tehtaän koneistus hiomakoneita lukuun ottamatta sähköistettiin 1923. Noihin aikoihin myös Vähä-Selänpään myllyn yhteydessä toiminut Selänpään Sähkö Oy alkoi tuottaa sähköä Verlaan ja lähikyliin.

Tehtaän isännöitsijän vaalean pitsihuvilan **”Patruunan pytingin”** julkisivu kosken partaalla kylän keskustassa on vuosina 2012–2013 palautettu 1800-luvun lopun siniseen väriin. Pytingin teetti itselleen asunnoksi ja tehtaän konttoriksi patruuna Gottlieb Kreidl vuonna 1885. Rakennuksen suunnitteli arkkitehti Carl Eduard Dippell ja sitä laajennettiin myöhemmin (1898) torniosalla.

Itävaltalais-syntyinen patruuna Kreidl oli miehistynyt puutarhanhoitoon ja hänen johdolla Pytingin ympärille luotiin **kukoistava puistikko**, johon tilattiin ulkomaisiakin puita ja pensaita Viipurista ja Helsingistä. Tehtaan myöhempiä paikallisjohtajia ovat olleet agronomi Bruno Breitenstein, joka toimi Verlassa 1920-luvulta 1950-luvun vaihteeseen asti sekä tehtaan viimeinen paikallisjohtaja insinööri Nils Lindblom, jonka silmäterä Pytingin puistikko myös oli.

Kylän laani

Ilmoitustauluilta voi seurata seudun tapahtumia ja postilaatikoilla on hyvä kohtaamispaikka. Kuva: Arja Sorvali.

Kylän keskustasta maanteiden risteyksestä löytyvät nykyisin **kylän ilmoitustaulut**. Kylässä on toiminut aiemmin jopa **kolme kauppaa** kerrallaan: esimerkiksi sotien jälkeen ilmoitustauluja vastapäätä Karppisen kauppa, taulujen vieressä nelikulmaisessa rapatussa talossa Saarin kauppa tienristeyksen kohdalla mäessä osuuskauppa, jonka pihassa näkyy myös makasiinirakennus. Osuuskaupan rakennus on ollut 1980–2000-luvuilla ravintolakäytössä. Nykyisen pysäköintialueen laidalla oli pieni kioski 1950-luvulla ja laanilta vähän Pyörylään päin toimi Puolakan kioski 1960-luvulta vuoteen 1979.

Itse kylän **”laanilla” eli keskusaukealla** pidettiin joka toinen viikko tehtaän palkkapäivän yhteydessä markkinat, jonne tuli kauppiaita pitkin lähiseutuja myymään tuotteitaan. Laanin laidalla oli hevospuomi, johon mm. myllymiehet sitoivat ajokkinsa. Kauppojen lisäksi oli Verlassa ainakin pari suutaria ja ompelijaa, parturi, teurastaja, kirjasto ja puhelinkeskus. Taksia Ver-

lassa on ajettu 1940-luvulta saakka. Kyläkaupan takana olevassa korkeajalkaisessa ”Kinttulan talossa” toimi jonkin aikaa ”elokuvateatteri”.

Kalliomaalaukset

Verlan kalliomaalaukset näkyvät kosken niskan kalliossa noin 1 m veden pinnan yläpuolella. Kuva: Mervi Puolakka.

Noin 100 metriä kylän keskustan tienristeyksestä Nisukseen päin näkyvät Verlankosken niskalla pystysuorassa kallioseinämässä kalliomaalaukset, joista vanhimpien arvellaan olevan noin 6000 vuoden takaa. Maalaus edustaa näin ollen varhaiskampakeraamista kulttuuria. Kuvat on tehty punavärillä, ja ne ovat säilyneet läpi vuosituhansien niiden päälle kiteytyneen suojaavan piidioksidikerroksen ansiosta. Punainen oli veren, elämän väri, jonka kenties uskottiin herättävän maagisella tavalla hirvenkuvat henkiin.

Kahdeksan hirveä, kolme ihmistä, kulmaviivakuvio ja muutama tuhoutunut kuvio edustavat todennäköisesti kolmea eri kuvatasoa, joiden maalaamisen välillä on saattanut kulua hyvinkin pitkä aika. Verlan kalliomaalaus on siis saattanut toimia jopa useamman vuosituhannen ajan alueensa pyyntiseremonioiden tapahtumapaikkana ja kulttuurinsa henkisenä keskuksena. Keskimäinen eläinkuva, joka on kokonaan väritetty, voi edustaa vanhinta tasoa. Tämä sarvekas eläin saattaa kuvata peuraa. Kuvien kaavamaisuus ei johdu taidon puutteesta, vaan on tahallista: hahmoille ei ole haluttu antaa kenenkään tunnetun yksilön piirteitä.

Verla on Suomen ainoa tunnettu kalliomaalaus, joka sijaitsee kosken rannalla – muut maalauk-

set sijaitsevat järvien rantakallioissa. Vesi oli esihistoriallisella ajalla pyhä elementti, joka myös tarjosi kulkuväylän ja antoi ympäri vuoden kalaa. Verlan voi katsoa ilmentävän jylhän sijaintinsa vuoksi tuota uskomusta erityisen vaikuttavasti. Verlan kalliomaalaus on Kymenlaakson suurin ja merkittävin ja kuuluu myös Suomen tärkeimpiin lajissaan. Erityispiirteenä on maalauskokonaisuuden ainutlaatuinen kuvallinen yhtenäisyys, joka näyttää tarkoitukselliselta. Yleensä Suomen kalliomaalauksille ominaista on kuvien välinen irrallisuus.

Verlan kalliomaalauksen löysi vuonna 1974 Timo Miettinen, joka on myös kirjoittanut siitä useita artikkeleita.

Kokkokallio ja ”hiidenkirnu” sekä luontopolku

Polku **Kokkokalliolle** lähtee aivan läheltä kalliomaalauksen näköalapaikkaa tien toiselta puolen. Kallio on toiminut useampaan otteeseen kyläyhteisön juhlapaikkana. Tehtaan ensimmäinen patruuna Kreidl järjesti kalliolla kyläläisille juhannusjuhla 1880-luvulta lähtien vuosisadan alkuun saakka. Myöhemmin niin osuuskauppa, urheiluseura Werlan Kiri kuin Verlan seudun kyläyhdistyksenkin ovat järjestäneet kalliolla tansseja, juhlia ja muita tapahtumia. Talvi- ja jatkosotien aikaan Kokkokalliolla sijaitsi tähtystorni, jossa päivystettiin ilmahyökkäyksen varalta.

Kokkokalliolla matkapuhelinlinkkitornin takana sijaitsee **rapautumakuoppa**, jota on pidetty yhtenä Kymenlaakson suurimmista hiidenkirnuista. Kuopan suuaukon leveys on 2,2 metriä ja syvyydestä ei ole tarkkaa tietoa – se on tyhjennetty sinne kertyneestä maa-aineksesta 3,2 metrin syvyyteen. Hiidenkirnuja syntyi jääkauden seurauksena pienten kivien jäätyä paikalleen pyörimään jäätikön alle, jolloin ne ajan kuluessa koversivat kohdalleen kallioon syvän kirnumaisen kuopan. Kokkokallion kuoppa rosoareunoineen lienee kuitenkin rapautumisen tulosta.

Kokkokallion laen ympäri kiertää **luontopolku**.

Verlan tehdasalue: Tehdasmuseo ja puodit

Verlan puuhiomon ja pahvitehtaan **tehdasrakennus** koostuu kolmesta osasta: varsinaisesta tehdasrakennuksesta (tiilikuori 1895) ja kuivaamosta (1893) sekä kiillottamon siivestä, joka on rakennettu 1920-luvun lopulla. Kiillottamosiiven päädyssä oli alun perin työläisten ruokahuone ja sen alakerrassa sijaitsi ”herrojen autotalli”, jossa säilytettiin isännöitsijän henkilöautoa.

Tehtaan entinen halkolaani on nähnyt monenlaisia tapahtumia: museoautoja, yhteislaulua, teatteria, turnajaisia... Kuva: Inkeri Sutela.

Kuva: Inkeri Sutela.

Verlan katolta. Kuva: Hilkka Tikka.

Nykyään tehtaan entinen talli tarjoaa käsiyöläisille kesämyymäläpaikan. Kuva: Mervi Puolakka.

Tehtaan alapuolella sijaitseva tasanne on ollut **halkolaani**, jolla säilytettiin polttopuuta kuivaamon lämmittämistä varten. Aikoinaan myös polttopuuta on tuotu tehtaalte uittamalla, mutta suurimmaksi osaksi puun toimittivat tehtaalte lähiseudun talolliset hevosilla.

Tehtasalueella sijaitsevat myös mm. valkotiilinen, koristeellinen **myllymakasiini**, 8-kulmainen, ikkunallinen **keilapaviljonki** sekä 6-kulmainen ikkunaton **palokalustovaja**, **pahvikollivarasto**, **tallirakennus**, harvaseinäinen **lauta-varasto**, **raamisaharakennus** sekä **sahakatos**. Monissa rakennuksista on joko **näyttelytiloja** tai niissä toimii **Verlan Ruukkikylä ry:n yrittäjiä**. Useimmissa rakennuksista on niistä kertovat opaskyltit. Tehdasmuseota ja museoaluetta ylläpitää ja rakennukset omistaa UPM Oyj. Museoon pääsee tutustumaan kesäaikaan järjestettävillä opaskierroksilla.

Saharakennus

Raamisaha perustettiin tuottamaan sahattua puuta tehtaan tarpeisiin. Sahakatos sijaitsi vielä 1920-luvulla tehtaan alapuolella, mutta siirrettiin ilmeisesti 1930-luvulla nykyiselle paikalleen. Sahan koneet on jätetty nähtäville rakennukseen, jossa esitellään myös Verlan seudun uuttoa. Sahan takana toimii Verlassa nykyisin kesälauantaisin **kesätori**.

Talli

Tallirakennus on peräisin 1930-luvun lopulta. Verlan ensimmäisen hiomon aikana yritettiin pahvikollia kuljettaa Verlasta rautatielle vesitse, mutta yritys oli vaarallinen ja hankala, joten pian siirryttiin hevoskuljetuksiin. Yhtiö päätyi pian hankkimaan omia hevosia kuljetuksia varten. Aluksi (1890) ostettiin kaksi hevosta, mutta maailmansotien välisenä aikana tehtaan omistuksessa oli jo 10–13 hevosta. Vaikka kuorma-autot syrjäyttivät hevosrahdit pahvin kuljetuksessa 1920–1930-luvun vaihteessa, tarvittiin hevosia vielä moneen muuhun työhön. 1950-luvun alussa puusepänverstas siirrettiin myllymakasiinista tallirakennukseen.

Kollamakasiini (pahvivarasto)

Nykyään näyttelytilana toimiva punainen puurakennus on ollut pahvikollivarasto. 1960-luvulla vakuutustietoihin sen rakennusvuodeksi on annettu 1926. Varaston alakerrassa olivat autotallit tehtaan kuorma-autoille, joista ensimmäinen hankittiin vuonna 1929. Talvi- ja jatkosotien aikana autotalli toimi myös väestösuoja. Seiniä vahvistettiin pahvikolleilla antamaan lisää suojaa ja sinne evakuoitiin tehtaan työläiset heti hälytyksen kaikuessa.

Myllymakasiini

Vuodelta 1902 peräisin oleva rakennus on samoin kuin itse tehdas ja isännöitsijärakennus Eduard Dippellin käsialaa ja sopii hyvin alueen kokonaisuuteen. Rakennus on toiminut varastona ja ”nikkariverstaana” eli puuseppien työpajana. Tehtaan jauhomylly toimi rakennuksen toisessa päädyssä vuosina 1952–1985. Nykyään Myllymakasiinissa toimii kahvila sekä ruukkikylän puoteja. Makasiinin yläkerrassa on näyttelytilaa.

Keilaradan paviljonki

Patruuna Kreidl rakennutti tehdasalueelle keilaradan, joka rakennusinventoinnin mukaan on todennäköisesti tehty Pytingin laajennuksen yhteydessä 1898. Radan toisessa päädyssä oli samanlainen kahdeksankulmainen paviljonki kuin nykypäivään säilynyt paviljonki. Näiden välillä oli katettu koristeellinen keilarata, jonka vanhat verlalaiset vielä muistavat, mutta josta ei tunneta yhtään kokonaista kuvaa. Jo vuosisadan alkupuolella keilarataa ruvettiin käyttämään lautavarastona ja ilmeisesti sotien välisenä aikana se purettiin kokonaan pois niin, että jäljelle jäi vain toinen paviljongeista.

Keilapaviljonki on ollut kahvilavieraiden käytössä ja palokalustovaja pienenä näyttelytilana.
Kuva: Mervi Puolakka.

Palokalustovaja

Pienen palokalustovajan arvellaan olevan samoin kuin keilapaviljonki rakennettu isännöitsijärakennuksen laajennuksen yhteydestä

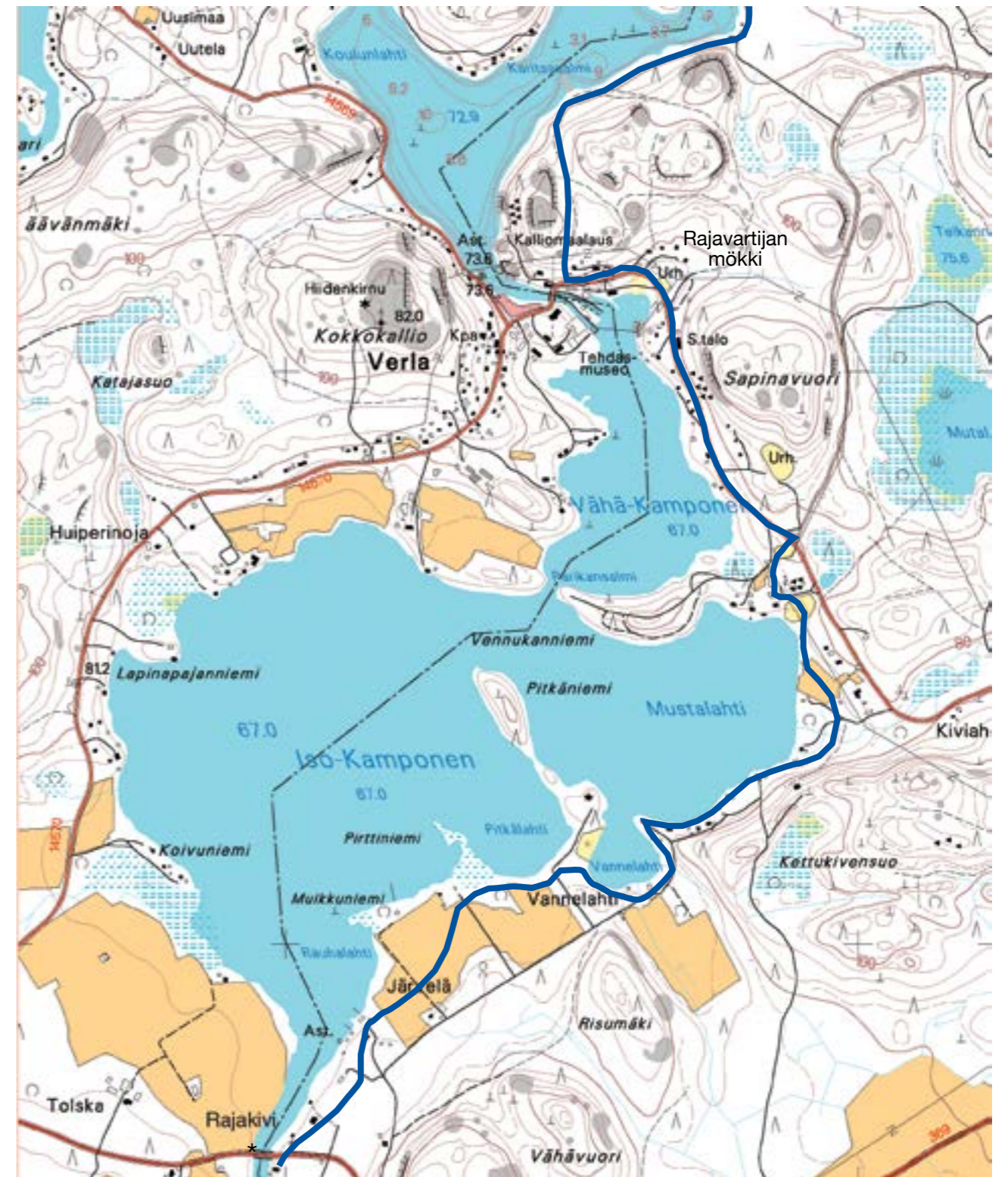
1890-luvun lopussa. Tehtaalla piti toki olla oma ”ruiskuryhmänsä”, joka sotien jälkeen 1951 järjestäytyi vapaapalokunnaksi. Verlalaiset muistavat palokuntaa tarvitun kyllä useampaan otteeseen puisessa kylässä, mutta tehtaan suhteen tositoimiin se joutui vuonna 1958, kun kuorimon pääty paloi. Apuun jouduttiin hälyttämään palokuntia kauempaakin, ennen kuin palo saatiin aisoihin. Palokalustovajan vierestä laskeutuvat portaat jääkellariin.

Nippu-uittorata

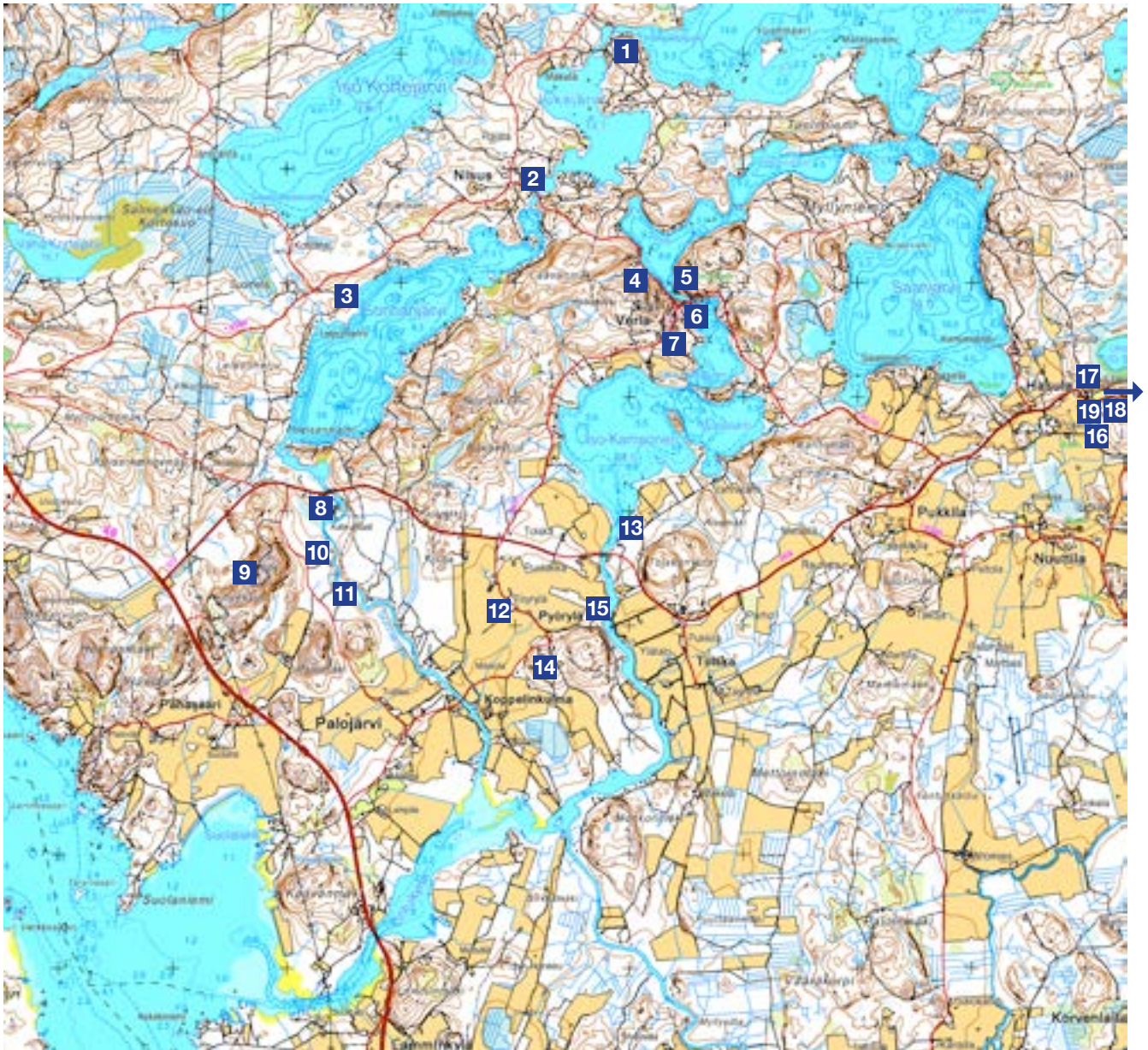
Osa nippu-uittoradan raiteista on vielä nähtävissä muistona menneiltä ajoilta. Taustalla tehdas myllymakasiini, jossa nykyisin toimii kahvio sekä ruukkikylän yrittäjiä kuten viini- ja leipäpuodit. Rakennuksen yläkerrassa on näyttelytiloja.
Kuva: Mervi Puolakka.

Viimeinen uudistus Verlan uitossa oli nippu-uiton aloittaminen. Puuta ei uitettukaan enää yksittäisinä kosken ohi rakennettua uittoränniä pitkin, vaan nipuissa, jotka kuljetettiin ylä- ja alajuoksua erottavan kannaksen yli sen poikki rakennettua rataa pitkin. **Radasta** on jäljellä maantieltä alajuoksulle ulottuva osuus, pieni pala raiteita yläjuoksun puolella rannassa, puinen **konehuone** maantien laidassa sekä **te-lineet puomille**, joka laskettiin pysäyttämään liikenne maantiellä kuljetuksen siirtyessä sen yli. Rataa alettiin rakentaa joulukuussa 1962 ja jo seuraavana syksynä se testattiin. 1970-luvulla uitto kuitenkin lopetettiin Verlan ohi kulkevalle reitillä ja tukkikuormat siirtyivät maanteille rekkojen lavoille.

Niin kutsuttu Rajavartijan ratsupolku lienee kulkenut karttaan merkittyä reittiä Verlasta Selänpäähän 1700-luvun lopulla, kun Valkeala kuului Venäjään ja nykyinen Jaala (osa silloista littä) Ruotsin valtakuntaan. Karttapiirros perustuu perimätietoon.

Pohjakartta © Maanmittauslaitos lupanro 05/KASU/06

Verlan seudun nähtävyyksiä ja kiintopisteitä:

1	Jukakoski	11	Tuomaankoski
2	Kantokoski	12	Pyörylän sotakivi
3	Kuvanveistäjä Marjo Lahtisen ateljee	13	Rajakivi
4	Kokkokallion luontopolku	14	Pyörylänmäki
5	Kalliomaalaukset	15	Puolakankoski
6	Verlan tehdasmuseoalue	16	Selänpään asema
7	Ruukkikylä (käsityöyrittäjiä ym. puoteja)	17	Selänpään urheilukenttä ja nuorisoseuran talo
8	Myllykoski	18	Selänpään koulu
9	Ilvesvuori	19	Selänpään VPK:n palotalo
10	Seppälänkoski		

Pohjakartta sisältää Maanmittauslaitoksen vuoden 2005 aineistoa.